

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱԼԷՊԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

(Շար. տես «Բազմավեպ» 1933, էջ 537)

8. Տէր Յակոբ քահանայ Զոռայեցի. — Հալէպի Ս. Քառասուն Մանկանց եկեղեցւոյ վերաշինութենէն (1616) քիչ առաջ, հնօրեայ Ս. Քառասնից մատրան շրջապատին մէջ գտնուող մեծ ու փոքր տապանաքարերն ու խաչքարերը ուշադրութեամբ վերցուած և բոլորը մէկ գետեղուած են հին և նոր տաճարներն իրարու միացնող որմերէն մէկուն վրայ, կազմելով սիրուն հաւաքածու մը հնօրեայ դամբարաններու, որոնք ամենայն հաւանականութեամբ կը գտնուէին այն գետին վրայ կամ բակին մէջ, ուր բարձրացած է երեք դար առաջ շինուած արդի Ս. Քառասնից մայր եկեղեցին, երեք խորանով, սիւնազարդ և կամարակապ, յիշատակ Պետրոս և Սանոս բարերար հարազատներու: Վիժակի արեւի հին երկու մանրանկարներ, զետեղուած են տաճարին առաջին շարքի երկու սիւններուն վրայ: Այս հաստատումներն եղած են զխաւորաբար երկու նշապատակով. առաջին՝ փրկել ժամանակի անխուսափելի աւերներէն հնօրեայ այդ մասունքներն ու յիշատակները, եւ երկրորդ՝ նորաշէն եկեղեցւոյ տալ ջերմիկ այն սէրն ու բարեպաշտութիւնը, զորս հաւատացեալներ ցոյց կու տային հին տաճարին հանդէպ: Արդարեւ ուշագրաւ է տեսնել որ տաճար մտնող ամէն հաւատացեալ, մասնաւորաբար այրեր, խաչքարերու այդ հաւաքածուին կը զրոյմեն իրենց առաջին համոյրը, անոր առջեւ կ'երկրպագեն և իրենց ուխտի մեղրամոմը անոր առջեւ զրուած աշտանակին մէջ կը զետեղեն, ինչպէս որ պիտի ընէին սուրբերու հնօրեայ իգոններու առջեւ: Ս. Քառասնից եկեղեցւոյ պատմական հնութեանց

ամէնէն պաշտելի և նուիրական այս հաւաքածուին կեդրոնը կայ թանկագին խաչքար մը, նրբօրէն խորանդակ, որ կը պատկանի Տէր Յակոբ քահանայի Զոռայեցւոյն, որ հաւանօրէն թաղուած էր նորաշէն եկեղեցւոյ տեղւոյն վրայ և վրայի խաչքարը զետեղուած այժմու տեղը, կորուստէ փրկելու համար: Ասկէ դիւրաւ կ'իմացուի որ հին մատրան հիւսիսային ընդարձակ գետինը կը ծառայէր իբր գերեզմանատուն և 1600 թուականէն ապրին է որ Ազիզիէի այժմու գերեզմանատան մէջ ազգայնոց թաղումը յաճախուած է, Ս. Քառասնից մատրան ներսն ու դուրսը տրամադրելով ընդհանրապէս եկեղեցական մեռելաներու: Զուգայեցի Տէր Յակոբ քահանայ. ծ. Զ դարու վերջերը Հայաստանէն Հալէպ գաղթած է «Արեւելցի» բազմաթիւ վաճառական ազգակիցներու հետ և անոնց խոստովանա հայրն ու հովիւը եղած: Կողակիցն է Ուսկուլ և զաւակներն են մահուտի Դաշիր, Պետրոս և հաւանաբար Մարիամ: Ժամանակակից եղած է Պետրոս և Սանոս բարեհամբա իշխաններուն, բայց բախտը չէ ունեցած տեսնելու անոնց արդեամբ կառուցուած եկեղեցին, ու վախճանած է 1596ին:

Խաչքարին վրայ որոշապէս կը կարդացուի հետեւեալ արձանագրութիւնը.

Սբ. իշխ. յշտկ. և Զողեցի Յակոբ Էրեւյին որ եղաւ տապանաց? ԲՎ. ՌԻՅ (1596):

Տէր Յակոբ քահանայի որդին Մահուտի Դաւիթ՝ մեր Զեռագրաց Մատենադարանի թիւ 76 թղթեայ մաշտոցը Ս. Քառասնից նորաշէն եկեղեցւոյ կը նուիրէ, ի յիշատակ իր հօրը, մօրը՝ Ուսկուլին եւ եղբորը Պետրոսին: Յիշատակագրութիւնն

է. « Յիշատակ է մաշտոցս Զոռայեցի ի քս. հանգուցեալ Տէր Յակոբի որդի մահուտի Դաշիրս, որ ետու զսա ի դուռն քառասուն մանկանց սբ. եկեղեցուն յիշատակ ծնողացս իմոյ տր. Յակոբին և մօրս Ուսկուլին և եղբորս Պետրոսին և մա... (ընամին?) և ամ. արեան մերձաւորացն. ասացէք ամ. ողորմի ամէն»:

9. Տէր Սարգիս քահանայ Խիզանցի. — Հալէպի քահանայից պատմութեան մէջ շատ ուշագրաւ և ինքնայատուկ տեղ մը գրաւած է 1596ին յիշուող Տէր Սարգիս վարդապետ քահանայ, Խիզանցի, երբեմն յիշուած նաեւ Հայեպցի, որ կոչուած է սիբազան: Յայտնի է Տէր Ազարիա Կաթողիկոս Զուգայեցիի եռանդը, հանդէպ Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանուց, երբ 1600ին կ'ուղեւորէր Երուսաղէմ, իբր ուխտաւոր, ականատես ըլլալու այն բոլոր չարիքներուն ու նեղութեանց, զորս կը կրէր Ս. Աթոքը, թէ երկրին բնակիչներէն և թէ իսլամ մեծամեծներու հարկապահանջութենէն: Ազարիա երբ Հալէպ կը դառնայ, ուր էր այն ատեն իր աթոքը, շիտակ Տիգրանակերտ կ'ուղեւորի և հոն ժողովի կը հրաւիրէ Պետրոս Կարկառեցի ու Սրապիոն եպիսկոպոսները և կը խորհին Հայ Երուսաղէմը պարտքէ ազատելու միջոցներուն վրայ:

Ազարիա Հալէպ վերադարձին, իր միաբան եպիսկոպոսներն ու վարդապետները իր վիճակները կը զրկէ, իբր նուիրակ: Ժողովարարութեան այս ընդհանուր եւ կազմապարտուած փորձէն առաջ, սակայն, Ազարիա արդէն ծանօթ է Երուսաղէմի ճշնշուած վիճակին, 1596ին Զէյթուն կը զրկէ Տէր Սարգիս քահանան, անշուշտ որպէսզի նպաստ հաւաքէ և վերադառնայ: Տէր Սարգիս քահանայ Զէյթունի մէջ կը հանդիպի իրեն վաղածանօթ Տէր Վահան քաջ քարտուղար քահանային, որուն գրեւ կու տայ, մահուտի Պետրոսի նիւթական նուիրատուութեամբ, մեր Զեռագրաց Մատենադարանի թիւ 10 թղթեայ աւետա-

րանը: Տէր Սարգիս քահանայ Հալէպի Գեղարուեստական Ճեմարանի փայլուն աստղերէն մէկն է, թէ իբր գրիչ և թէ մանաւանդ տաղասաց եւ բանաստեղծ, օժտուած բնատուր ձիրքերով: Հալէպի Սէթեան ընտանիքի գրադարանին մէջ կը մնար՝ այժմ մեր տրամադրութեան տակ եղող փոքրիկ ձեռագիր տաղարան մը, ժամանակագրական թանկագին ծանօթագրութիւններով ճոխ, ուր Հալէպցի Տէր Յովհաննէս քահանայ. Ղալամբեար, ապա եպիսկոպոս տաղասացն ամփոփած է իր, ինչպէս նաեւ այլոց գեղեցիկ տաղերը, 1679ին, Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ վանուց մէջ, ուր առանձնացած էր, Հալէպի մէջ երէցկիւնը կորսնցնելէ յետոյ: Տաղարան փոքրադիր է, $21 \times 8 \frac{1}{2} \times 1$ հրէմըր. մեծութեամբ և ունի վարդապոյն, կապուտակ և դեղին խառն գոյներով 71 թերթ: Կ'երեւայ որ Տէր Սարգիս քահանայ. կանուխէն բաժնուած է ծննդավայր Խիզանցն, ուր քաջ սորված է քրդերէնը, այդ լեզուով ոտանաւորներ և աշխարհիկ տաղեր գրելու աստիճան և Հալէպ եկած ու քահանայ ձեռնադրուած է հաւանաբար Ղուկաս արքեպիսկ.էն: Ի բնէ բանաստեղծ, Հալէպի մէջ ան գրած է տաղեր, որոնք կ'երգուէին կամ կ'արտասանուէին իր ժամանակին: Եղած է բնաւորութեամբ դիւրագրգիռ կրօնաւոր մը և ունեցած մեղանշումի և զղջումի պահեր, ինչպէս կ'երեւայ իր տաղերուն մէջ, ուր կը հաղորդէ, նոյնիսկ, թէ անհաւան և ըմբոստ գտնուած է իր ժամանակի հոգեւորական պետերուն հանդէպ, և հաւանաբար պատժի ալ ենթարկուած անոնց կողմէ և ապաշխարութեան օրերուն գրած է հետագայ քերթումը, 1636 աւան թուականներուն, իր կեանքի վերջին տարիներուն:

Ահա իր քանի մը տաղերը, նոյն ձեռագրի տաղարանէն քաղուած.

Նորին սիրական Տր. Սրգ.ի ասացեալ,
Սկըսեալ ողբամ, թէ ինչ դարձայ,
որ ի յուսոյն իմ հեռացայ.
Տէր կողեցայ անուանեցայ
Նամմ պիմ ըլքօմ ըսդատա պու
անկեալ կ. հըսկացայ. հըպարտացայ.

Աստ հեշտացայ և փափկացայ, և բարձրացայ
լուտքի մլմա ըլուտատ. ցաֆազ
այ սուտ խօսեցայ. ըզվերջն բանին ո՛չ հայեցայ.
ես մերժեցայ և գրկեցայ, Բարունիցն ոչ հա
ատամ պալ խալաս յաճախալտամ
անեցայ. ընդ դէմ նոցա շատ խօսեցայ. զը
լորեցայ զայթակղեցայ. անկեալ կորայ կործ.
ղառատա. Եւ ալայտատաթ քուլ
անեցայ, Գիր ընթերցայ և իմացայ. Թափու
րացայ ունայնացայ. զկամը ան. անցայ և չկա.
ըլառամ մզ պարզ մուրէք այ մտա
մեցայ. բազում զանի արժանացայ.
Ի մէջ մեղաց շաղախեցայ. ցանկացայ ես և կոր.
նցառ. Ճմիկ ըլմումմիմ ցա
ացայ. զգործս ուրացայ և ընթացայ. Ի զուր
մեղաց ընկղմեցայ. Սուտ աշխարհիս հետ
քուլ մա թաղթ ըլֆատա.

միացայ. և ի տեսնէ խոտորեցայ. ինչպէս առնեմ
ինձ հազար վայ լինի ինձ որպէս նոցա:

Յաջորդ տողերուն մէջ եւս, Տէր Սար
գիս քննյ. կը շարունակէ ցոյց տալ միշտ
միեւնոյն մեղաւոր մարդու երեւոյթը. դառ
նացած սիրտ մը կայ իր մէջ, որ յաճախ
կը պոռթկայ և կ'ընդլզի և սակայն դիւ
րաւ ալ կը հանդարտի: Իր այրիացած և
հետեւաբար միանձն դարձած վիճակը ո՛չ
նուազ կ'ազդէ իր ֆիզիքական և հոգեկան
դրութեան վրայ. այսպէս ան կ'երգէ իր
մեղաց և ապաշխարութեան երգը, իր ժա
մանակի մաքուր ռամկերէնով, որուն մէջ
աշխարհաբարի սիրուն ձեւեր կան:

Տ Ա Ղ

Հալէպցի սեբազան Տէր Սարգսի ասացեալ է իւր վերայ, վառի, հալ: Ես եմ կորուսելն, գունէ:

Սրտով և հոգովս մոլար, հեռացեալ եմ ես ոչխարէն.
Հովիւ բարի զիս խնդրեայ, զմոլորեալս ի սուրբ քո հօտէն:
Առ մոլար գերիս նայեա՛, որ զերծիմ ի չար գաղանէն.
Կամիմ փափաքիմ ցանկամ, ըզգիւտ իմ խնդրեմ ես ի քէն:
Բարունուն բերան տէր իմ, քարոզես յաւետարնէն,
բառնամ զմոլորեալն յուսովս չղրկիմ ի լուսոյ երամէն
Գերոյս հաւատարմէ բանդ, ջրով եմ ծընեալ հոգեղէն,
հոգիս փափաքէ թալիտի, պապակի ի քո կարօտէն:
Ի (դ)ուր խաւարի անկայ, մըթացեալ ի մեղաց ներկէն.
անպարտ արեամբդ ես գընեալ, աղատեայ զիս այս խաւարէն:
Սեւ մուկ չար արձան եղայ, ատելի աղտեղի գործէն.
երկիմ սասանիմ դողամ, ահագին աւուրն ահեղէն:
Եւ տուր ինձ խոնարհութիւն, դարձոյ դբար սիրտս իմ մըսեղէն.
Հնորհեայ արտասուս բազում, զինչ բըղխէ աղբիւր ի քարէն:
Բամից մարդկան արեգակն, ի ծագաց ի ծագ աշխարհէն,
լուսոյ ըստեղծիչ ես դու, մի բարձի թողուր զիս ի քէն:
Ի տէր իմ գիրքին է քեզ, չէ դժար փրկել ի չարէն,
խեղճ եմ անձարակ անձար, աղատման ճարակս ճարս ի քէն:
Յաւօք աշխարհս եկի, թէ գանձեմ հոգեւոր շահէն,
ի քո չար աւազակաց՝ ի մեղաց թմր(ե)ցա, զինչս առին, գողամ ի ցրտէն:
Այնպէս զիս մերկացուցին, զինչ մեկնի տերեւն ի ծառէն
մեղաց հողմն յիս շնչեաց, մեկնեաց զիս եօթըն խորհրդէն:
Յորժամ մըթանայ յեր(կին) և կայծակ ձայն ելնէ ամպէն.
ամէն հոգեղէն ծընունդ սարսափի ահարկու ձայնէն:
Բամեալ մեղքս է իմ սեւ ամպ, երկընչիմ ի հրոյ կարկտէն,
յորժամ մըտածեմ ես զայն, սասանի ոսկերքս իմ ամէն:
Ի մէջ ուռկանի անկած, ախամայ ձուկն հանեն ի ջրէն.
Խըղճիկ թաւալի արտաքս և մեռնի ի ջուրն կարօտէն
Հայիմ ի գարնան օրերն, որ ելնէ ծաղիկն ի ճղէն,
կարող տէր զիս ծաղկեցոյ, նորոգեայ նորոգ հոգեղէն:
Այլ երեմեայ ողբեր, զէլ ողբաց ողբալէն.
պիտէր նոր կըրկին ողբայր, ըզգերիս ի չար գիտողէն: Կրկ: ըզգեր:
Լամ ես ու չունիմ ճարկ, ոչ այլ մարդ կալ մընալ աստէն,
տանին զիս չունիմ պաշար նեղ անձուկ, ճանփուս հըրեղէն:
Ահա մօտ եղեւ օրերս, խորտակի սափորս աղբերէն.
Ըզքո սերկէքդ ունիմ, բարեխօսած ի կուսէն:
Պարտէ քեզ այրի մոլար, ջանք առնել ելնել ի ծովէն
ԶՔրիստոս Աստուած քեզ յոյս դեր, որ փրկէ զքեզ անքուն որդէն:

Բանիւ գանգատիկ չլինի՛, չեմ կարել զերծիլ ի չարէն,
անկայ ես անկեալ գերիս, օգնութիւն խնդրեմ ես ի քէն:
Եւ թէ զարժանին սիրես, զինչ զարմանք լինի արժանէն.
առ իս անարժանս նայեայ, ւըստ գըթոյն օծող կնոջէն:
Բարուն բարի տէր Յիսուս, չի գարշար անարգ հիւանդէն,
եւ մի տէր յինէն գարշիւր, ի հոտեալ վիր(ա)ց գարշութեանէն:
Թէպէտ բազում մեղք ունիմ, մեղական եմ մարդ հողեղէն.
անմեղ բնութիւն իմ տէր իմ, աւգնութիւն խնդրեմ ես ի քէն:
Ինձ ողորմեայ այրոյս. այրի եմ ընկեր եմ կարգէն.
Երեցս ուրացայ զքեզ. այնպէս թող ինձ տէր ապաւէն:
Լուծայ եղծայ հող եղայ. թվական թվէ ի դրէն,
լինի թվական Բառիկ. Մուռ զատիկ լինի յունարէն:
կրկ. լինի թվական (1634)

Այս գողտրիկ բանաստեղծութեան իւ
րաքանչիւր երկտողի յաջորդ տողը, միշտ
կարմրով գրուած, արաբերէնի և քրդե
րէնի խառնուրդ առանձին տաղ մ'է, զոր
հոս իր շարքէն անջատ վիճակի մէջ կը
ներկայացնեմ, իբր ճաշակ:

Սալամա. յայտան ոճա՛ն Թապլթան եօմ.
Ըլ.՝ զի եամա. մն զպշկիլի չլթ պի ընտ
ամա, մն աճլ զա յաճէթ նշցէք ապ
Թաճլի. ֆաթգապլի եա Թաճլա մնի սլալի,
ռապլի ըսղաֆազի գատաւ.
Յայտան շճագ մտիշ. անտաւ
. . . ? հլ ըսղա յալկիմ զոյա ըլետա.
շարէթ պայսաֆ ըլ պաթուլ ըլ կատա՛
լա ըն մն հա ճա ռապ ըլ գտաւ. Ասըմ
յալ կիման ֆաշֆա յաղաւ.
Լմա պտա ճպոիլ կլէ հա սալամ.
զալ աֆրաշի Եւ դահա Եւ մարիամ.
մնէք սիեաթի զու ճլալ ըլակտամ
Լահու սաէր ըլ աճեալ Թյատէմ շուքաւ.
Յայտան շճագ. մտիշ լլ...կատաւ.
մզ լաշ հուրէք կլէնա. ըլա ըլշահաճ ահթտէնա.
հու պալ շայիյա եայինա. մն ըլպլահա քայինա.
Լմա պհի ասղա տէնա. մն ըլ մայաճէկ շըիհա
եա դահա ընցըինա. յաթ շաֆակի տօմ ֆիհա.
Լմա Թկահատ խաթահա. գտ ահամաթ
նա ըլ պալահա. հպլ ընա եա ռահանա
դայսան յասնա կղահա. լաընընա յո
ըկինա. մն կզմ տըն ըլինա. եա դա
հա ընյըտինա. յաթշաֆակի

Տօմ ֆիհայ.
Կշայ մտիշ. լա սթնակտաւ.
Առաջին ակնարկով ծածկագրութիւն
թուող վերի տողերը դժբախտաբար ատեն
չունեցանք պարզել տալու. ուրախ պիտի
ըլլանք եթէ ընթերցողներ լրացուցած ըլ
լան զայն, ուր շատ հաւանական Տէր
Սարգիսի հոգեկան վիճակը ի յայտ բերող
նորութիւններ պիտի չպակսին:

Բոլորովին տարբեր շեշտ ունի սիրա
յին իր վերջին տաղը, ուր ծերունի, այրի
և սիրաբաղձիկ երէցը իր երազն է որ կը
պատմէ, ու ան երազ մ'ըլլալէ աւելի,
ուղղակի իր հոգւոյն բաղձանքն է որ կը
յայտնէ, ինչպէս որ կ'երեւայ հետագայ
տողերէն.

Տաղ սիրազան. Տէր Սարգիսէ ասացեալ.
Սիրուն զեղեցիկ պատկեր, հասակաւ. ժղ. ամաց.
Թուի մազն է սիրուն փայլուն,
երեսին վրայ է ցըրուած:
Աջ ձեռն ունի մոմ վառած,
վիզն և ծոցն և սիրտն է ի բակ,
ի միւս ձեռն իւլի զինի, ապկիկ ամանով լըցած:
Բախճան և ուրախ զուարճ.
ծաղր երես և քըրտընած.
քաղցրատես և ակնարկօղ,
սիրու զովք ասաւ և խըմած:
Գիշեր էր մեկն եկաւ, ցընծալով ծաղրաղէմ ասաց.
ներգործեց քո սէրդ ի յիս,
պաղատանք եղեւ կատարած:
Ի մօտ քեզ եկեալ եմ հիւր,
որ խընդամբ գիշերս ի հետոց
ուտեմք և խըմեմք զինի,
բորբորեմ ըզսէր մեր վառած:
Սիրու չի խափվիս այրի՛,
դու օժար փախիլ ի մեղաց:

Դարձեալ այս տաղին մէջ իւրաքան
չիւր եռատող տան կը յաջորդէ տող մը,
միշտ կարմրաղեղ, օտար լեզուի, զոր
ստորեւ կու տանք, լրացնելու համար
տաղասացին այդ լեզուով գրի առած տո
ղերը:

Կատէթ կալայ պապ մար եազուպ ըլազի
Ըլ զէթուն կալայ ըմօ իթնագայ. կապա
ոթ ըճուայ ըլազի մղառինու ուռհպան
մն շագայ. լաման տախալթ ըլլ զնիսէ սառ:

